

УДК 378 (147)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.2.11>

Моргунова Н. С., Маковсій Р. Г.

РОЗВИТОК АУДИТИВНИХ НАВИЧОК У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається аудитивна компетентність як складова частина іншомовної комунікативної компетентності студентів, надаються характеристики аудіювання як рецептивного виду навчальної діяльності. Автори підкреслюють зв'язок аудіювання з активними розумовими процесами, оскільки аудіювання спрямовано одночасно на сприйняття, розпізнавання і розуміння нових мовленнєвих повідомлень. Аналізуються сучасні наукові підходи до навчання іншомовного професійно-орієнтованого аудіювання, конкретизуються труднощі навчання аудіювання для студентів, котрі мають різний рівень володіння мовою. Звертається увага на те, що ці труднощі можуть мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Розглядаються психолінгвістичні аспекти навчання аудіювання. Підвищення мотивації до оволодіння цим видом мовленнєвої діяльності позиціонується як найперший із кроків на шляху подолання психологічних і лінгвістичних складнощів у розвитку аудитивних навичок студентів.

Авторами пропонуються шляхи ефективно організації професійно-орієнтованого навчання студентів-нефілологів і методичні поради для роботи у групах із різним рівнем володіння іноземною мовою. Розглядаються вимоги до професійно-орієнтованого текстового матеріалу, що пропонується до аудіювання. Презентується комплекс вправ, складений на основі власного досвіду, що може бути використаний у процесі розвитку аудитивних умінь студентів нелінгвістичних спеціальностей закладів вищої освіти як частини їхньої іншомовної комунікативної компетенції. Звертається увага на особливості вправ на аудіювання, що є ефективними для сприйняття на слух студентами лекцій закордонних педагогів, які здійснюються у межах науково-педагогічного обміну.

Автори доходять висновку, що методично виважена організація ефективного процесу аудіювання з урахуванням труднощів та особливостей психолінгвістичних аспектів навчання цього виду мовної діяльності сприятиме розвитку аудитивних навичок сприйняття текстів професійного змісту у студентів нефілологічних спеціальностей.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, студенти нефілологічних спеціальностей, аудіювання, аудитивні навички.

Одним із найактуальніших напрямів сучасного розвитку вищої освіти в Україні є вдосконалення іншомовної підготовки майбутніх фахівців будь-якої спеціалізації, головними причинами чого є динамічний розвиток інноваційних технологій, процеси всесвітнього розвитку інформаційно-комунікативної сфери, залучення дедалі більшої кількості фахівців до здійснення міжнародних науково-технічних і культурно-ділових зв'язків, загальноєвропейські вимоги єдиного простору вищої освіти, вимоги вітчизняних професійних стандартів тощо. Роботодавці вказують на дефіцит у випускників нефілологічних спеціальностей ЗВО навичок іншомовного міжособистісного спілкування, потрібних сучасному фахівцеві будь-якої професійної сфери у процесі вирішення найрізноманітніших професійних завдань, таких як складання технічних чи інформаційних матеріалів, усної презентації продукту або послуги, спілкування з іноземними фахівцями чи інвесторами з питань професійної діяльності.

Загальноєвропейські стандарти, розроблені Радою Європи для узгодження цілей і змісту навчання іноземних мов, також пов'язують завдання формування іншомовної компетентності випускників ЗВО із професійним напрямом їхньої діяльності [3, с. 89]. Як визначають науковці, професійно-орієнтоване навчання іноземних мов є системою іншомовної підготовки, спрямованою на опанування особистістю іноземної мови в межах нефілологічного профілю, а іноземна мова – засобом вивчення іншої предметної галузі, пов'язаної з опануванням професії [2, с. 87].

Для більшості українських нелінгвістичних ЗВО типовою є низка проблем, із якими мають справу викладачі іноземної мови, зокрема надмірна кількість студентів у групі, різний рівень володіння ними іноземною мовою (від А1 до В2), максимум 4 академічні години на тиждень на вивчення дисципліни протягом 2–4 семестрів, застаріла методична база, “емоційне вигорання” викладачів, недостатня мотивація студентів. Зрозуміло, що за таких умов реалізація завдання іншомовної підготовки кваліфікованого фахівця, який володіє загальною, діловою і професійною іноземною мовою на рівні В2, цільовому для студентів-бакалаврів, є важкодосяжною.

Поняття “іншомовна комунікативна компетентність”, формування якої є головним завданням навчання іноземної мови студентів, складається з кількох взаємозалежних видів мовленнєвої діяльності, субкомпетенцій: читання, письма, говоріння й аудіювання. Особливу значимість серед субкомпетенцій має аудитивна, що передбачає здатність сприймати та розуміти на слух смисловий зміст повідомлень і текстів. Традиційно у вищій школі навчання перекладу та читання іноземною мовою часто переважає над іншими видами діяльності, але, погоджуючись із думкою багатьох педагогів (А. Акішіна, О. Каган, Т. Винокур, Н. Гальскова, Н. Гез, Л. Кулиш, Н. Соболева та ін.), зазначимо, що оволодіння іноземною мовою, розвиток мовленнєвих

навичок здійснюється здебільшого через слухання, а тому аудитивна субкомпетенція, хоч і викликає у студентів найбільші труднощі, повинна бути розвинутою краще за інші.

Характеристиками аудіювання як рецептивного виду навчальної діяльності є повнота, точність і глибина розуміння, об'єм вилученої інформації, темп сприйняття й обробки інформації, ефективність та адекватність [6, с. 29].

Дослідженню взаємозв'язків аудіювання з іншими видами мовленнєвої діяльності присвячено наукові розробки Н. Ануфрієвої, Д. Брауна, І. Зимньої, П. Міхедькіної, В. Стороженко, Л. Штернберг, Д. Юле та ін. Функції аудіювання у навчальній діяльності, різні аспекти формування аудитивних навичок розглянуто у працях таких вітчизняних і зарубіжних педагогів, як О. Безсмертний, Д. Вільсон, Л. Миллер, М. Самчик, Ю. Суслова, О. Фоменко, Д. Хармер та ін. Вагомими є також наукові нароби Г. Бакушевої, І. Безсонової (методична типологія труднощів мовного матеріалу, необхідного для формування навичок аудіювання), Г. Черепнева (формування навичок і вмінь мовної здогадки), В. Бойко (методична типологія наукових аудіотекстів), О. Богданової, Г. Жустєєвої (візуальні та графічні опори, що полегшують сприйняття аудіотексту), Л. Іванової (методика організації самостійної роботи студентів під час навчання аудіювання) тощо, але проведений нами аналіз робіт показав, що більшість із них пов'язані з навчанням аудіювання майбутніх філологів (Н. Агєєва, О. Бочкарьова, І. Годинець, О. Вишневський, Н. Левчик, О. Мартиненко, О. Сіваченко, О. Тарнопольський та ін.), а ось кількість праць, у яких розглядаються проблеми професійно-орієнтованого навчання іноземних мов і пропонуються оптимальні шляхи та методики навчання аудіювання іноземного мовлення за умов нефілологічного ЗВО, становлять значно меншу частину (М. Білан, Я. Зудова, І. Левчина, О. Обдалова, В. Планкова).

Метою статті є аналіз сучасних методик навчання іншомовного професійно-орієнтованого аудіювання, дослідження психолінгвістичного аспекту цього питання та презентація педагогічного досвіду, що може бути використаний у процесі розвитку аудитивних навичок студентів нелінгвістичних спеціальностей ЗВО як частини їхньої іншомовної комунікативної компетенції.

Науковці співвідносять аудіювання з фундаментальними вміннями, відносять його до розряду активних розумових процесів, оскільки аудіювання спрямоване одночасно на сприйняття, розпізнавання та розуміння нових мовленнєвих повідомлень [4, с. 35], передбачає концентрацію уваги, творче комбінування навичок у процесі об'єднання інформації, що надходить під час отримання повідомлення зі слухового, артикуляційного, зорового джерел, та активне застосування навичок у різних ситуаціях. Саме тому аудіювання є важким для освоєння і вивчення. У ході аудіювання слухач виконує складну перцептивно-мнемонічну діяльність і розумові операції аналізу, синтезу, дедукції, індукції, вгадування сенсу; порівняння, протиставлення, передбачення, абстрагування, сегментування мови, конкретизації. Успішність аудіювання визначається як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Оволодіти аудіюванням – значить досягти інтеграції слухомовленнєвих навичок і лексико-граматичних навичок рецептивного характеру. Саме тому викладачеві іноземної мови так важливе усвідомлення специфіки аудіювання та методик його навчання.

Складність аудіювання як компонента іншомовної комунікативної компетенції передбачає складний і трудомісткий процес навчання цього виду мовленнєвої діяльності. Саме тому при використанні різних методик навчання аудіюванню необхідно враховувати труднощі, що виникають у ході цього процесу. Ці труднощі можуть мати як об'єктивний (умови аудіювання, індивідуальні особливості джерела мови чи матеріалу, що сприймається, і т. ін.), так і суб'єктивний характер (психофізіологічні та змістовно-мовні) [5, с. 177]. До психофізіологічних труднощів можна віднести неухважність, емоційний стан, тривожність, низький рівень розвитку пам'яті, мовного слуху, відсутність мотивації. До змістовно-мовних, здебільшого зумовлених недостатнім рівнем володіння мовою, відносять фонетичні (невміння виявляти словосполучення у мовленнєвому потоці, нездатність визначити смислові зв'язки між реченнями тощо), лексичні (обмежений словниковий запас, невміння студента розрізняти багатозначні слова і т. ін.) та граматичні труднощі, пов'язані з формою будови іноземної мови (аналітичною в англійській, французькій мовах і синтаксичною у німецькій).

На наш погляд, першим кроком викладача у процесі навчання аудіювання студентів нефілологічних спеціальностей для допомоги їм у подоланні психічних і лінгвістичних складнощів є підвищення мотивації для оволодіння ними цим видом мовленнєвої діяльності. Наявність мотивації студентів, тобто їхньої готовності слухати аудіодискурс, призводить до загострення мовного слуху, концентрації уваги, підвищення зацікавленості в отриманні інформації, стимулює подолання “бар'єру страху”. Якщо студент відчуває потребу слухати, він здатний до максимальної мобілізації свого психічного потенціалу: загострюється мовленнєвий слух, підвищується чутливість органів сприйняття, уважність, інтенсифікуються розумові процеси.

Почати треба з формування уявлення про те, який аудіоматеріал необхідно слухати. Це уявлення сприятиме включенню механізмів сегментування мовленнєвого ланцюга й оперативної пам'яті, активізації фононих знань, тому що навіть достатній рівень володіння мовою не завжди може забезпечити належний рівень розуміння аудіоповідомлення. Також важливим елементом є здатність студента “передбачити” вірогідний розвиток подій, саме це сприяє кращому сприйняттю і розумінню інформації.

Текстовий матеріал для аудіювання повинен бути автентичним, наближеним до реальної ситуації спілкування, що значно підвищує мотивацію й ефективність навчання аудіювання. Під час відбору й організації аудитивного матеріалу професійного змісту необхідно дотримуватися принципів автентичності, інформа-

ційної та комунікативної значущості, достатності та цікавості інформації, врахування мовної посиленості, предметно-змістової складової частини й адекватності обсягу повідомлення психічним можливостям студентів. Для підготовки дидактичного аудіоматеріалу ми рекомендуємо використання таких сайтів, як BBC World of Science, TED Talks (для студентів, які вивчають англійську мову) та різних подкастів. Наприклад, використовуючи приватний некомерційний фонд Technology Entertainment Design (TED), викладачі можуть обирати фрагменти відеолекцій науково-технічної проблематики та використовувати їх як матеріал для аудіювання.

Безумовно, сприймати текст з аудіовізуальних (наочність, поєднана зі звуковою інформацією) джерел значно легше, ніж із аудитивних (тільки звукова інформація, без зорової опори). Це теж створює певні труднощі у процесі аудіювання. О. Тарнопольський у своїх дослідженнях наполягає на тому, що аудіювання із зоровими опорами дозволяє збільшити смислову і мовну складність аудіотексту, інтенсифікує розвиток рецептивних мовних навичок і умінь, а також розширює рецептивний словниковий запас студента, особливо на початкових етапах навчання [4, с. 132].

Важливою проблемою для відбору аудіотекстів для студентів нефілологічних спеціальностей є те, що їхня лексика значно відрізняється від загальнонавчальної, це ускладнює її розуміння на слух, розрізнення й аналіз. Це потребує виконання студентом додаткових вправ, спрямованих на закріплення нової лексики. Для розвитку аудитивних навичок аудіоматеріал, який презентується студентам, повинен будуватися на вже засвоєній лексичній і граматичній базі. Дослідження науковців вказують, що припустима кількість незнайомої лексики у тексті не може перевищувати 3 % від усіх слів аудіоповідомлення, а у якісному відношенні ці слова не можуть бути ключовими та повинні розташовуватися рівномірно по всьому тексту [4, с. 141], але слід пам'ятати про необхідність “дотримання балансу”: занадто легкий для розуміння текст, відсутність подолання труднощів не мотивуватиме студента до роботи, а занадто важкий може позбавити надії на успіх, зробить аудіювання непривабливим процесом, що не є розвиваючим фактором у вивченні іноземної мови.

Розвиваючи аудитивні навички у процесі професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей, необхідно ставити студента в такі умови, за яких він повинен буде зіштовхнутися з певними труднощами у мовному спілкуванні. Задачею викладача на початковому етапі є відбір і обмеження їхньої кількості залежно від рівня володіння іноземною мовою студентом, а потім поступове їх збільшення до рівня сприйняття аудіотексту за природних умов. Отже, спочатку професійно-орієнтовані аудіотексти повинні бути спрямовані на розуміння основного змісту, загальної ідеї тексту та містити мінімальну кількість незнайомої лексики, у цьому разі не потрібно вводити нові слова перед прослуховуванням, але важливо, щоб студенти могли здогадатися про їхнє значення з контексту. На заключному етапі навчання результатом аудіювання здебільшого є повне розуміння аудіоматеріалу.

Реальні умови викладання такі, що здебільшого навчальні групи є неоднорідними за рівнем володіння студентами іноземною мовою, тому ми рекомендуємо диференційований підхід до навчання аудіювання. Наприклад, для полегшення сприйняття іншомовного дискурсу студентами з низьким рівнем володіння мовою можна організувати попереднє читання початку (першої третини) аудіоповідомлення, що стимулюватиме “мовленнєву здогадку” та допоможе студентам сприйняти повний аудіотекст. Для ефективного розвитку аудитивних навичок необхідне послідовне здійснення усіх етапів аудіювання, дотримання відповідності аудіоматеріалів і способів роботи з ними рівню володіння студентами іноземною мовою, комунікативна спрямованість навчального процесу.

Слід звернути увагу й на те, що аудіювання професійно-орієнтованих текстів передбачає наявність високого рівня іншомовної комунікативної компетенції, який здебільшого можливий лише на другому курсі бакалаврату. На цьому етапі у студентів повинні бути сформовані специфічні вміння і навички, необхідні для аудіювання професійно-орієнтованого іншомовного мовлення, такі як прогнозування змісту повідомлення за назвою з опорою на професійний досвід, розуміння усного мовлення з візуальною опорою, сприйняття втрат з опорою на професійну ерудицію, виділення найбільш інформативних компонентів аудіоповідомлення [1, с. 56].

Сьогодні для студентів нефілологічних спеціальностей українських ЗВО найбільш актуальними стають такі види професійно-орієнтованих текстів: доповідь на конференцію, лекція, опис виробничого процесу або пристрою, розуміння коментування нелінійних текстів (графіків, таблиць, схем, діаграм), науковий огляд літератури, інтерв'ю з ученими та фахівцями певної галузі тощо. Актуальним видом професійно-орієнтованого аудіювання є також лекції закордонних педагогів, які здійснюються у межах науково-педагогічного обміну. Сприйняття на слух студентами лекцій такого типу потребує попередньої роботи з розвитку навичок аудіювання професійно-орієнтованої іноземної мови (засвоєння певного професійного вокабуляру, опрацювання окремих речень, виконання спеціальних вправ тощо).

Власний досвід викладання іноземної мови студентам нефілологічних спеціальностей ЗВО дає змогу стверджувати, що основоположною умовою успішної дидактичної організації навчання професійно-орієнтованого аудіювання є створення і використання в навчальному процесі комплексу вправ, який включає вправи на антиципацію (мовні та змістовні), на різні види розуміння тексту (глобальне, селективне, детальне), професійно-спрямовані (структурно-функціональні та інформаційно-оцінні) та креативні вправи тощо. Усі вправи можна поділити на два типи: підготовчі (мовні) й аналітико-синтетичні (мовленнєві). Під-

готовчі вправи (мотиваційно-спонукальні) спрямовані на позбавлення труднощів психічного, лінгвістичного характеру, зосередження уваги на сприйнятті змісту (наприклад, прослухати ряд ізольованих слів, запам'ятати і відтворити з них ті, що належать до однієї теми; прослухати дві-три короткі фрази та поєднати їх в одне речення; прослухати фразу та додати до неї ще одну, пов'язану за змістом; спираючись на ключові слова чи зображення, спрогнозувати, про що йтиметься у тексті; проаналізувати заголовок тексту). Мовленнєві вправи розвивають уміння сприймати повідомлення за умов, наближених до природнього мовленнєвого спілкування. Як мовленнєві вправи ми пропонуємо використовувати, наприклад, такі: визначити правильні / неправильні твердження; заповнити таблицю; виконати завдання із множинним вибором відповіді; визначити найбільш інформативні частини повідомлення; виділити структурно-семантичні компоненти тексту, визначити ключові слова в кожному компоненті; усунути пропуски у розумінні інформації за рахунок прогнозування на рівні тексту; поділити аудіотекст на змістові частини та визначити головну інформацію в кожній із них; прослухати текст і сформулювати розгорнуті відповіді на запитання до його змісту. Кількість вправ варіюється залежно від поставленої навчальної мети, обсягу аудіоповідомлення, рівня розвитку у студентів аудитивних навичок і їхнього загального рівня іншомовної підготовки.

Використання вправ, призначених для студентів, які мають високий рівень володіння іноземною мовою (скласти анотацію; дати оцінку прослуханому; визначити погляд автора на проблему, що обговорюється; зіставити її з думками цитованих вчених; висловити власну думку із проблеми; навести аргументи / контраргументи до основної тези аудіотексту) дозволяють включити аудіювання тексту в діяльність, пов'язану з розвитком інших мовних умінь і навичок, формуванням критичного мислення студентів, а саме: будувати висловлювання, метою яких є вираження власних поглядів на ту чи іншу проблему, здійснювати різні види перекладу аудіотексту.

Висновки. Проведене нами дослідження дозволило зробити висновок, що для ефективного розвитку навичок аудіювання іншомовних текстів професійного змісту у студентів нефілологічних спеціальностей необхідними є правильний відбір текстів, забезпечення високої мотивації до вивчення іноземної мови; дотримання природних обставин сприйняття мовлення на слух; системний характер навчання, методично виважена система вправ тощо. Практичний досвід роботи підтверджує, що запропонована система завдань і використання інформаційно-комунікаційних технологій сприяють результативному формуванню іншомовної аудитивної комунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей ЗВО.

Використана література:

1. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика. Москва : Академия, 2005. 335 с.
2. Гутиряк О. І., Волошанська І. В. Проблеми професійно орієнтованого навчання іноземних мов студентів нефілологічних спеціальностей. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 19. Т. 1. С. 86–89.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Тарнопольський О. Б., Кабанова М. Р. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі : підручник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
5. Цвяк Л. В. Особливості навчання слухачів-нефілологів аудіювання іншомовних текстів за фахом. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні та психологічні науки*. 2014. Вип. 2 (71). С. 174–185.
6. Brown Gillian. Listening to Spoken English. London : Longman Group, 1990. 178 p.

References:

1. Halskova N. D., Hez N. Y. (2005) Teoryia obucheniya ynostrannym yazykam: lynchvodydaktyka y metodyka [Theory of foreign language teaching: linguodidactics and methods]. Moskva : Akademyia, 335 s. [in Russian]
2. Hutyriak O. I., Voloshanska I. V. (2019) Problemy profesiino oriientovanoho navchannia inozemnykh mov studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei [Problems of professionally oriented foreign language teaching of students of non-philological specialties]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 19. T. 1. S. 86–89. [in Ukrainian].
3. Zahalnoevropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Pan-European Recommendations on language education: study, teaching, assessment] / Nauk. red. ukr. vydannia S. Iu. Nikolaieva. Kyiv : Lenvit, 2003. 273 s. [in Ukrainian].
4. Tarnopolskyi O. B., Kabanova M. R. Metodyka vykladannia inozemnykh mov ta yikh aspektiv u vyshchii shkoli : pidruchnyk [Methods of teaching foreign languages and their aspects in higher education] Dnipro : Universytet imeni Alfreda Nobelia, 2019. 256 s. [in Ukrainian].
5. Tsviak L. V. Osoblyvosti navchannia slukhachiv-nefilolohiv audiiuvannia inshomovnykh tekstiv za fakhom [Peculiarities of teaching non-philological students to listen to foreign language texts by profession] *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. Serii: Pedahohichni ta psykhohohichni nauky. 2014. Vyp. 2 (71). S. 174–185. [in Ukrainian].

Morhunova N. S., Makoviei R. H. Development of audit skills in the process of professionally-oriented foreign language teaching of students of non-philological specialties of university

The article considers auditory competence as a component of students' foreign language communicative competence, provides characteristics of listening as a receptive type of educational activity. The authors emphasize the connection of listening with active thought processes, since listening is aimed simultaneously at the perception, recognition and understanding of new

speech messages. Modern scientific approaches to teaching foreign-language professionally-oriented listening are analyzed, and the difficulties of teaching listening for students with different levels of language proficiency are specified. Attention is drawn to the fact that these difficulties can be both objective and subjective in nature. Psycholinguistic aspects of listening training are considered. Increasing motivation to master this type of speech activity is positioned as the very first step towards overcoming psychological and linguistic difficulties in developing students' listening skills. The authors suggest ways to effectively organize professionally-oriented training of non-philological students and methodological advice for working in groups with different levels of foreign language proficiency. The requirements for professionally oriented text material offered for listening are considered. The article presents a set of exercises compiled on the basis of their own experience, which can be used in the development of auditory skills of students of non-linguistic specialties of higher educational institutions as part of their foreign language communicative competence. Attention is drawn to the features of listening exercises that are effective for students to listen to lectures by foreign teachers, which are carried out within the framework of scientific and pedagogical exchange. The authors conclude that a methodically balanced Organization of an effective listening process and taking into account the difficulties and features of psycholinguistic aspects of teaching this type of speech activity will contribute to the development of auditory skills of perception of texts of professional content in students of non-philological specialties.

Key words: *foreign language communicative competence, students of non-philological specialties, listening, listening skills.*